

مروری بر متون فهرستنویسی نسخ خطی در ایران

کتاب‌شناسی موضوعی

نجمه باقریان

کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی.

چکیده: نسخه‌های خطی در عین آنکه با توجه به قدمت و نفاست آن‌ها باید به بهترین شکل نگهداری شوند، می‌بایست در دسترس پژوهشگران قرار گیرند تا در جنبه‌های مختلف آن‌ها تحقیق شود و به صورت چاپ منقح و تصحیح شده در دسترس عموم قرار گیرد. در این بین، اساسی‌ترین گام در احیای نسخ خطی، معرفی آن‌ها در قالب فهرست‌ها است. بدین لحاظ، فهرست‌نویسی نسخ خطی اهمیت بسیاری دارد. تلاش نویسنده در نوشتار حاضر این است که به معرفی آثار فارسی اعم از کتاب، مقاله، پایان‌نامه، همایش و نیز مصاحبه‌هایی که در حوزه فهرست‌نویسی نسخ خطی منتشر شده‌اند، بپردازد. کلیدواژه: نسخ خطی، فهرست‌نویسی، نسخه خطی، فهرست‌ها.

اشاره

نسخه‌های خطی در عین آنکه با توجه به قدمت و نفاست شان باید به بهترین شکل حفاظت و نگهداری شوند، باید در دسترس محققان و پژوهشگران نیز قرار گیرند تا در جنبه‌های مختلف آن تحقیق شود و به صورت چاپ منقح و تصحیح شده در دسترس عموم قرار گیرد. در این صورت است که عملاً محتوای آن میراث ارزشمند تاریخی و علمی توسط نخبگان علمی و دانشمندان به معاصران منتقل می‌شود. بدون شک اولین و اساسی‌ترین گام در احیای نسخه‌های خطی، معرفی آنها در قالب فهرست‌هاست و بدین لحاظ فهرستنویسی نسخ خطی خود پژوهشی مبنایی است.

در زمینه فهرست نگاری». پیام بهارستان (آبان ۱۳۸۱)، ش ۱۷، ص ۶۴ - ۶۶.

۹. اوجبی، علی و شکراللهی، احسان الله (مصاحبه کنندگان). «فهرست نویسی بدون تجربه حاصل نمی شود: گفتگو با استاد عبدالحسین حائری». کتاب ماه کلیات (دی ۱۳۸۰)، ش ۴۹، ص ۶ - ۱۹.

۱۰. ایمانی، بهروز. «نکته‌هایی از استاد احمد گلچین معانی درباره نسخ خطی، فهرست‌نگاری و کتابشناسی». کتاب ماه کلیات (تیر ۱۳۸۲)، ش ۶۷، ص ۱۸ - ۱۹.

۱۱. بیانی، مهدی. کتابشناسی کتابهای خطی. به کوشش حسین محبوبی اردکانی. تهران: انجمن آثار ملی، ۱۳۵۲.

۱۲. پیش‌نماز زاده، قدرت الله. «آموزش نسخه شناسی و فهرست نگاری نسخه‌های خطی». پیام بهارستان (آبان ۱۳۸۱)، ش ۱۷، ص ۴۲ - ۵۵.

۱۳. جابری، امیر. درآمدی بر فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی برای پایگاه‌های اینترنتی کتاب. قم: کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله‌العظمی مرعشی‌نجفی، گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی، ۱۳۸۹.

۱۴. جعفری مذهب، محسن. «فهرست نویسی: تنها یکبار». آینه میراث (زمستان ۱۳۸۳)، دوره جدید، ش ۲۷، ص ۶۹ - ۸۰.

۱۵. حافظیان بابلی، ابوالفضل. نسخه پژوهی: مجموعه جستارها درباره فهرست‌های کتابخانه‌های ایران و ایران، پژوهش‌های نسخه شناسی، تصحیح رساله‌های خطی. قم: موسسه اطلاع رسانی اسلامی مرجع، ۱۳۸۳.

۱۶. خانی‌پور، رضا. «درآمدی بر فهرستنویسی کتابهای خطی». مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات (زمستان ۱۳۷۸)، ش ۴۰، ص ۳۷ - ۴۷.

۱۷. خوشبخت، ملیکا و خسروی، فریبرز. «بررسی میزان انطباق پیشینه‌های کتابشناختی موجود در پایگاه نسخ خطی خانه کتاب با استانداردهای فهرستنویسی». مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات (پاییز ۱۳۸۸)، ش ۷۹، ص ۱۱۵ - ۱۲۲.

۱۸. دانش‌پژوه، محمدتقی. «آیین فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی». کتاب ماه کلیات (اردیبهشت ۱۳۸۱)، ش ۵۳، ص ۲۲ - ۲۴.

۱۹. دانش‌پژوه، محمدتقی. «نگاهی به تاریخ فهرست نویسی در دوران

فهرستنویسی نسخ خطی دارای کارکردی دو بعدی است:

• کمک به کاربر نهایی: عبارت از شناسایی کتاب‌های مورد نیاز، بازیابی و استفاده از آن.

• خدمت به نسخه خطی: عبارت از ورود کتاب خطی به چرخه استفاده توسط نیازمندان و طالبان اطلاعات و نقش آفرینی آن در تولید علم و دانش است. این امر موجب دگرگونی توجه به کتاب خطی از یک شیء کلکسیون و موزه‌ای به یک محمل اطلاعاتی و قابل استفاده می‌گردد.

در ایران در حوزه فهرست نویسی نسخ خطی پژوهش‌های فراوانی انجام شده است. این پژوهش‌ها موضوع فهرست نویسی نسخ خطی را از ابعاد و جنبه‌های متفاوت بررسی می‌کند.

در پژوهش حاضر تلاش بر این است به معرفی آثار فارسی اعم از کتاب، مقاله، پایان‌نامه، همایش‌ها، گرهمایی‌ها و مصاحبه‌ها که در حوزه فهرستنویسی نسخ خطی منتشر شده‌اند پرداخته شود.

کتابشناسی

۱. «آموزش نسخ خطی، نظرها و دیدگاه‌ها». کتاب ماه کلیات (شهریور - مهر ۱۳۸۲)، ش ۶۹ - ۷۰، ص ۹۸ - ۱۱۵.

۲. اشکوری حسینی (آصف آگاه)، صادق. «برکات فهرست‌نگاری». پیام بهارستان (آذر ۱۳۸۴)، ش ۵۴، ص ۲۴ - ۲۸.

۳. افکاری، فریبا. روش شناسی فهرست نگاری نسخ خطی ایرانی اسلامی (تدوین اصول و قواعد سبک‌های فهرست نگاری شرقی و غربی از ۱۳۰۵ قمری قرن ۱۹ میلادی تا به امروز). پایان‌نامه دکتری، دانشگاه تهران، ۱۳۹۳.

۴. انصاری، نوش‌آفرین (۱۳۷۷). «آموزش سازماندهی نسخ خطی در ایران». در: مجموعه مقالات کاملیس ۴، (تهران، ۲۹ تا ۳۱ خرداد ۱۳۷۴). تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ص ۲۳۶ - ۲۴۳.

۵. انوار، عبدالله. «اصول و روش فهرستنویسی نسخ خطی». پیام بهارستان (آبان ۱۳۸۵)، ش ۶۵، ص ۳۲ - ۳۸.

۶. انوار، عبدالله. «چگونه نسخ خطی را باید فهرست کرد؟». پیام بهارستان (آبان ۱۳۸۱)، ش ۱۷، ص ۲۹ - ۴۱.

۷. انوار، عبدالله. «کارگاه آموزشی نسخه شناسی و فهرست نویسی». گزارش میراث (مهر و آبان ۱۳۸۶)، ۲۵، ۲، ش ۱۳ - ۱۴، ص ۱۱ - ۱۳.

۸. اوجبی، علی. «دیدگاه: حبیب الله عظیمی و پاسخ به چند پرسش

بدون شک اولین و انسانی

ترین گام در احیای

نسخه‌های خطی، معرفی

آنها در قالب فهرست‌هاست

و بدین لحاظ فهرست‌نویسی

نسخ خطی خود

پژوهشی مبنایی است.

پیوند میان شیوه‌های سنتی و نو. آینه میراث (پاییز ۱۳۸۷)، دوره جدید، س ۶، ش ۴۲، ص ۱۲۹ - ۱۳۹.

۳۱. عظیمی، حبیب‌الله و نازی، ایوب. «تحلیل فهرست‌نگاری نسخ خطی در ایران از جنبه وجود یا عدم وجود الگو در آن و ارائه راهکارهای بهبودی در جهت ایجاد قالب استاندارد

ملی». کتابداری و اطلاع‌رسانی (تابستان ۱۳۹۰)، د ۱۴، ش ۵۴.

۳۲. عظیمی، حبیب‌الله، نازی، ایوب. «نسخ خطی و فهرست‌نویسی آن در ایران». تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی (کتابداری) (تابستان ۱۳۸۹)، ۴۴ (۵۲)، ص ۷۱ - ۹۲.

۳۳. عمرانی، ابراهیم. «عناصر کتاب‌شناختی پیشنهادی برای کاربرگه ملی فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی». کتاب ماه کلیات (دی - بهمن - اسفند ۱۳۸۵)، ص ۹ - ۱۸.

۳۴. غلامحسین‌زاده، زهره. «ارزیابی میزان بهره‌گیری از فناوری اطلاعات در ذخیره و بازیابی نسخ خطی در کتابخانه‌های ایران». مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات (زمستان ۱۳۸۵)، ش ۶۸، ص ۱۱ - ۲۸.

۳۵. غلامی جلیسه، مجید. «گزارش اولین جلسه انجمن پژوهش‌های نسخ خطی پیرامون چالش‌های فهرست‌نگاری نسخ خطی». کتاب ماه کلیات (مرداد - شهریور ۱۳۸۴)، ش ۹۲ - ۹۳، ص ۱۴۸ - ۱۴۹.

۳۶. فدایی عراقی، غلام‌رضا. آشنایی با نسخ خطی و آثار کمیاب (فارسی و عربی). تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۸۷.

۳۷. فریدونی، حسنعلی و عمادی، مرجان. «بررسی عناصر فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و تعاریف آنها». شمس (پاییز - زمستان ۱۳۹۰)، ش ۱۱ - ۱۲.

۳۸. «فهرست‌نگاری: گذشته و حال». آینه پژوهش (بهمن - اسفند ۱۳۷۳)، ش ۲۹ - ۳۰، ص ۷۱ - ۹۳.

۳۹. کرم‌رضایی، پریسا. «نگاهی به ۲۲ جلد فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران». کتاب ماه کلیات (اردیبهشت - خرداد ۱۳۸۵)، س ۹، ش ۱۰۱ - ۱۰۲، ص ۴۰ - ۴۷.

اسلامی». در مجموعه مقالات: نسخه خطی و فهرست‌نگاری در ایران. به کوشش احمدرضا رحیمی ریشه. تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب، ۱۳۸۴، ص ۴۹ - ۵۶.

۲۰. رحیمی ریشه، احمدرضا. نسخه خطی و فهرست‌نگاری آن در ایران: مجموعه مقالات و جستارها به پاس زحمات سی ساله فرانسیس ریشار نسخه‌شناس برجسته فرانسوی. تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب، ۱۳۸۴.

۲۱. «روش‌های نوین فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی». کتاب ماه کلیات (مرداد ۱۳۹۰)، ش ۱۶۴، ص ۴ - ۱۱.

۲۲. «روش‌های فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی، روش‌های کهن و نوین». کتاب ماه کلیات (شهریور - مهر ۱۳۸۳)، ش ۸۱ - ۸۲، ص ۳۰ - ۶۱.

۲۳. «سازماندهی نسخه‌های خطی». کتاب ماه کلیات (آبان ۱۳۸۹)، ش ۱۵۵، ص ۳ - ۱۱.

۲۴. شرافت، امیرحسین. «فهرست‌نویسی و انتشار نسخ خطی و تاثیر آن در تحقیق و پژوهش: گفتگو با سیدجعفر اشکوری». کتاب ماه کلیات (اردیبهشت ۱۳۸۷)، ش ۱۲۵، ص ۵ - ۱۳.

۲۵. شکراللهی، احسان‌الله. «فهرست کلید فرهنگ است». پیام بهارستان (آذر ۱۳۸۴)، ش ۵۴، ص ۱۱ - ۲۲.

۲۶. صدرایی خوبی، علی. «دانش فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی». پژوهش و حوزه (زمستان ۱۳۸۰)، س ۲، ش ۸، ص ۱۰۴ - ۱۱۵.

۲۷. عربگری، لیلا. بررسی میزان بهره‌گیری از استانداردهای ابر داده‌ای در ذخیره‌سازی نسخه‌های خطی موجود در پایگاه‌های نسخه‌های خطی فارسی. استاد راهنما معصومه کربلا آقائی کامران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه الزهراء، ۱۳۹۱.

۲۸. عظیمی، حبیب‌الله. اصول و مبانی نسخه‌شناسی در کتب خطی. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۹.

۲۹. عظیمی، حبیب‌الله. «از کتابخانه ملی ایران تا کتابخانه ملی اتریش: استاد ایرج افشار و پایه‌گذاری شیوه علم فهرست‌نویسی نسخ خطی در ایران». گزارش میراث (فروردین - اردیبهشت ۱۳۹۰)، ۲۵، س ۵، ش ۴۴، ص ۱۳۴ - ۱۳۵.

۳۰. عظیمی، حبیب‌الله. «نگاهی نوبه فهرست‌نویسی نسخ خطی و

۴۰. مطلبی، داریوش. «فهرستنگاری نسخه‌های خطی». کتاب ماه کلیات (خرداد ۱۳۹۲)، س ۶، ش ۱۸۶، ص ۲ - ۳.
۴۱. منزوی، احمد. «شیوه فهرست نگاری کتابهای خطی». در مجموعه مقالات: نسخه خطی و فهرست نگاری آن در ایران: مجموعه مقالات و جستارها به پاس زحمات سی ساله فرانسس ریشار نسخه‌شناس برجسته فرانسوی. تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب، ۱۳۸۴، ص ۱۱۹ - ۱۳۶.
۴۲. موسوی چلک، افشین. «اصول و قواعد استاندارد فهرست‌نویسی نسخ خطی». پیام بهارستان (آبان ۱۳۸۰)، ش ۷، ص ۳۳ - ۳۵.
۴۳. موسوی چلک، افشین. «قالب مارک و فهرست‌نویسی نسخ خطی». پیام بهارستان (آبان ۱۳۸۱)، ش ۱۷، ص ۵۶ - ۵۹.
۴۴. میرمحمدصادق، سعید. «در باب فهرستنویسی». پیام بهارستان (آبان ۱۳۸۰)، ش ۷، ص ۲۳ - ۲۷.
۴۵. نازی، ایوب. «بررسی وضعیت فهرستنویسی نسخ خطی در ایران و ارائه الگوی مناسب». به راهنمایی حبیب‌الله عظیمی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، ۱۳۸۹.
۴۶. نازی، ایوب و قاسم پور، سکینه. «فهرستنویسی نسخ خطی در کتابخانه ملی ایران: روندها و رویه‌ها». مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات (پاییز ۱۳۹۰)، ش ۸۷، ص ۱۰۴ - ۱۱۵.
۴۷. نقد و بررسی کتاب‌های فهرستواره دست‌نوشته‌های ایران (دنا) و فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا). کتاب ماه کلیات (خرداد ۱۳۹۲)، ش ۱۸۶، ص ۹ - ۲۳.
۴۸. نیازی، سیمین. «میزان دسترسی به شناسه‌های اصل اثر در فهرستنویسی آثار وابسته (شروح) معرفی شده در فهرست نسخ خطی کتابخانه ملی ایران (۱۳۴۳ - ۱۳۷۹)». مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات (تابستان ۱۳۸۳)، ش ۵۸، ص ۱۲۲ - ۱۲۸.
۴۹. وفادارمرادی، محمد. مقدمه‌ای بر اصول و قواعد فهرست‌نگاری در کتب خطی. تهران: کتاب‌خانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۹.
۵۰. یزدی مطلق (فاضل)، محمود. «درآمدی بر فهرستنویسی نسخ خطی». نشریه دانشکده الهیات مشهد (پاییز - زمستان ۱۳۷۷)، ش ۴۱ - ۴۲، ص ۴۵۱ - ۴۹۸.